

СТУПАКОВА І. Г.,
аспірантка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.23>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ

У статті досліджуються теоретичні та практичні питання забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку.

Розглянуто забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів у значенні одного з основних принципів трудового права. Проаналізовано законодавчий досвід окремих зарубіжних країн у закріпленні зазначеного принципу у трудових кодексах. Обґрунтовано доцільність виокремлення в переліку основних принципів правового регулювання трудових відносин принципу забезпечення права працівників на захист трудових прав, свобод і законних інтересів та його закріплення в основному кодифікованому законодавчому акті.

На підставі аналізу міжнародно-правових актів, актів чинного законодавства України та практики їх застосування виділено такі форми реалізації принципу забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку: досудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; позасудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; судовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в адміністративному порядку; профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника; індивідуальний самозахист працівником своїх трудових прав, свобод і законних інтересів. Охарактеризовано кожну із зазначених форм з аналізом їх правового регулювання та формулюванням пропозицій щодо його вдосконалення.

Ключові слова: працівник, трудові права, свободи та законні інтереси працівника, право працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів, забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів, принципи трудового права, законодавство про працю.

Stupakova I. G. Ensuring the employee's right to protection of labour rights, freedoms and legal interests in an individual order

The article examines the theoretical and practical issues of ensuring the employee's right to the protection of labour rights, freedoms and legitimate interests in an individual order.

Ensuring the employee's right to protect his labour rights, freedoms and legitimate interests in the sense of one of the main principles of labour law is considered. The legislative experience of certain foreign countries in enshrining the specified principle in labour codes is analyzed. The expediency of highlighting in the list of basic principles of legal regulation of labour relations the principle of ensuring

the right of employees to protect labour rights, freedoms and legitimate interests and enshrining it in the main codified legislative act is substantiated.

On the basis of the analysis of international legal acts, acts of the current legislation of Ukraine and the practice of their application, the following forms of implementation of the principle of ensuring the employee's right to the protection of labour rights, freedoms and legal interests in an individual order are highlighted: pre-trial protection of labour rights, freedoms and legal interests of the employee; out-of-court protection of labour rights, freedoms and legal interests of the employee; judicial protection of labour rights, freedoms and legal interests of the employee; protection of labour rights, freedoms and legitimate interests of the employee in an administrative procedure; trade union protection of labour rights, freedoms and legitimate interests at the request of the employee; individual self-defense by the employee of his labour rights, freedoms and legitimate interests. Each of the specified forms is characterized with an analysis of their legal regulation and the formulation of proposals for its improvement.

Key words: *employee, labour rights, freedoms and legal interests of the employee, the right of the employee to protect his labour rights, freedoms and legal interests, ensuring the right of the employee to protect his labour rights, freedoms and legal interests, principles of labour law, labour legislation.*

Вступ. Проблеми захисту трудових прав працівників завжди були в центрі уваги науковців і практиків. Ці проблеми загострилися у зв'язку з новими викликами у сфері праці, а саме поширенням нестандартних форм зайнятості, прекаризацією найманої праці, цифровізацією та роботизацією в умовах інформаційного суспільства. Особливої актуальності проблеми захисту трудових прав набули в умовах повномасштабної російської агресії проти нашої країни. Введення воєнного стану в Україні зумовило необхідність спеціального регулювання організації трудових відносин, посилення захисту трудових прав працівників і гарантій їх здійснення.

У сучасній науці трудового права теоретичні та практичні питання правового регулювання захисту трудових прав досліджуються у працях таких відомих вітчизняних учених, як В.Я. Бурак [1], С.Я. Вавженчук [2], Ю.М. Гришина [3], О.Г. Середа [4], Г.І. Чанишева [5], О.М. Ярошенко [6] та ін. Водночас чимало питань теорії та практики захисту трудових прав потребують подальшої розробки на підґрунті міжнародних та європейських трудових стандартів, оновленого національного трудового законодавства, позитивного законодавчого досвіду країн ЄС.

Одним із таких питань є дослідження забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів у значенні одного з основних принципів трудового права. Особливої уваги потребують питання забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних питань забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів в індивідуальному порядку.

Результати дослідження. Сучасними дослідниками обґрунтовано науковий підхід до визнання права працівника на захист трудових прав і законних інтересів як самостійного суб'єктивного права на відміну від іншого розуміння зазначеного права як окремої правоможності суб'єктивного регулятивного права. Так, В.Я. Бурак, досліджуючи право працівника на захист трудових прав та законних інтересів, пропонує розглядати зазначене право у матеріально-правовому та процесуально-правовому аспектах [1, с. 115–116]. Учений відзначає, що передумовою реалізації працівником права на захист є наявність у нього попередньо регулятивного права, а також наявність факту порушення права. Відсутність порушеного регулятивного права унеможливує використання працівником права на захист [1, с. 116]. В.Я. Бурак також виокремлює підстави та умови виникнення права на захист порушених трудових прав.

Визнання права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів самостійним суб'єктивним трудовим правом потребує закріплення його в переліку основних трудових прав працівника. У теперішній час у частині другій ст. 2 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [7] відсутнє право працівників на захист своїх трудових прав і законних інтересів. Серед закріплених у частині другій цієї статті основних трудових прав працівників передбачене тільки право на звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством. У зв'язку з цим доцільно доповнити перелік основних трудових прав працівників у частині другій ст. 2 КЗпП України правом працівників на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів. Зазначене право має бути закріплене і в переліку основних трудових працівника в проекті Трудового кодексу України.

Водночас у науці трудового права залишається без уваги вчених принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів як один з основних принципів правового регулювання трудових відносин. Цей принцип, як і інші галузеві принципи, не закріплені у чинному КЗпП України. Натомість у трудових кодексах деяких зарубіжних країн, у тому числі країн ЄС, принцип забезпечення захисту трудових прав передбачений у переліку зазначених принципів. Так, у ст. 2 «Принципи правового регулювання трудових відносин» Трудового кодексу Литовської Республіки [8] закріплено принцип захисту законних очікувань і всебічного захисту трудових прав. До Частини першої «Загальні положення» включено окремий Розділ IV «Захист трудових прав», при чому він міститься в зазначеній Частині поряд із концептуальними нормами про регулювання трудових відносин ТК Литовської Республіки, що, безсумнівно, свідчить про важливість цих положень і значення, що їм надає литовський законодавець.

Заслугує також на увагу досвід молдавського законодавця в частині закріплення принципу і права на захист трудових прав та інтересів. У ст. 5 Трудового кодексу Республіки Молдова [9], в якій закріплені основні принципи регулювання трудових відносин та інших, пов'язаних з ними відносин, передбачено й принцип забезпечення права кожного працівника на захист своїх трудових прав і свобод, у тому числі права на пряме звернення до органів нагляду у контролі, органів трудової юрисдикції.

Принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів є комплексним за своїм змістом і включає дві складові: принцип забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав і законних інтересів в індивідуальному порядку та принцип забезпечення колективного захисту трудових прав і законних інтересів працівників.

Важливим у теоретичному і прикладному аспектах є дослідження питання про реалізацію кожної із складових принципу забезпечення працівником своїх трудових прав і законних інтересів. На підставі аналізу міжнародно-правових актів, чинного законодавства України та практики його застосування видається доцільним виділити такі форми реалізації принципу забезпечення права працівника на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку:

- 1) досудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника;
- 2) позасудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника;
- 3) судовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника;
- 4) захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в адміністративному порядку;
- 5) профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника;
- 6) індивідуальний самозахист працівником своїх трудових прав, свобод і законних інтересів.

У науковій літературі досудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника у більшості випадків пов'язується із захистом у порядку діяльності комісії по трудових спорах. Такий підхід ґрунтується на нормі, закріпленій у частині першій ст. 221

КЗпП України, якою до органів, які розглядають трудові спори, віднесено комісії по трудових спорах і місцеві загальні суди.

Водночас досудовий порядок захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в індивідуальному порядку включає також безпосередні переговори з роботодавцем. Згідно з частиною другою ст. 224 КЗпП України трудовий спір підлягає розглядові в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з роботодавцем.

При цьому ст. 224 КЗпП України іменується «Компетенція комісії по трудових спорах». Як видається, норму про безпосередні переговори працівника з роботодавцем доцільно було б закріпити в окремій статті та розглядати такі переговори як обов'язковий етап досудового розгляду індивідуальних трудових спорів.

В літературі слушно звертається увага на необхідність визначення співвідношення понять «досудове», «альтернативне» та «позасудове» вирішення спорів. Заслугує на підтримку висновок Р. Ханик-Посполітак і В. Посполітака про те, що за своєю сутністю поняття «альтернативне» та «позасудове» вирішення спорів є тотожними (синонімами). Ототожнювати поняття «досудове» врегулювання спорів та «альтернативне» («позасудове») вирішення приватноправових спорів не можна [10, с. 38].

До позасудового захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівника, що здійснюється в індивідуальному порядку, слід віднести медіацію. Як зазначає В.Я. Бурак, медіація як спосіб захисту трудових прав передбачає добровільний порядок захисту шляхом проведення переговорів між сторонами за допомогою одного або декількох посередників (медіаторів) з метою досягнення ними взаємоприйняттого рішення про врегулювання спірних стосунків [1, с. 360].

У трудове законодавство України доцільно запровадити терміни «трудова медіація», «трудова медіація». Трудову медіацію видається можливим визначити як позасудову добровільну, конфіденційну процедуру, що проводиться медіатором (медіаторами) з метою запобігання виникненню або врегулювання трудового спору шляхом переговорів між сторонами спору.

Основні положення про трудову медіацію мають бути закріплені в основному кодифікованому законодавчому акті. У главі XV чинного КЗпП України закріплені тільки норми про розгляд індивідуальних трудових спорів. Враховуючи законодавчий досвід окремих країн ЄС, цю главу доцільно іменувати «Трудові спори» та закріпити в ній, у тому числі, й норми про трудову медіацію як альтернативну форму вирішення трудових спорів із закріпленням особливостей її застосування для врегулювання індивідуальних і колективних трудових спорів.

Судовий захист є основною юрисдикційною формою захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівника, що включає два рівні: національний, а саме захист судами загальної юрисдикції та захист Конституційним судом України, і європейський – захист Європейським судом з прав людини.

У судовому захисті трудових прав, свобод і законних інтересів працівників відслідковуються дві тенденції: з одного боку, запроваджено позасудові процедури захисту, в тому числі з метою розвантаження судів, з іншого боку – планується розширення судової юрисдикції на такий вид колективних трудових спорів, як спори про право, що передбачено проектом Закону України «Про колективні трудові спори», з метою посилення захисту зазначених прав, свобод та інтересів. На необхідність законодавчого закріплення підвідомчості суду окремих видів колективних трудових спорів звертають увагу вітчизняні науковці [11].

Захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівників в адміністративному порядку передбачає звернення до державних органів на підставі Закону України «Про звернення громадян» [12], а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі трудових прав і свобод, відповідно до Закону України

«Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [13]. Так, останнім часом після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань» від 22 листопада 2023 року № 3494-ІХ [14] до Уповноваженого надходять звернення від громадян щодо незгоди з окремими положеннями зазначеного Закону та щодо неконституційності Закону № 3494-ІХ (його окремих положень).

Захист трудових прав, свобод і законних інтересів в адміністративному порядку також здійснюється органами державного нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. У науці трудового права Д.В. Бурлаченком здійснене спеціальне комплексне дослідження нагляду і контролю як елементів системи захисту трудових прав і свобод [15]. Учений пропонує доповнити положення про основні завдання нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю і включити до них забезпечення дотримання і захисту прав і свобод працівників, що має стати відображенням людиноцентристського підходу до правової регламентації відносин у цій сфері.

Профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника здійснюється на підставі Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року № 1045-ХІV [16], статутів профспілок. Відповідно до частини першої ст. 21 Закону профспілки, їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту.

Захисна функція профспілок, їх об'єднань залишається однією з основних їх функцій. Працівник має право в індивідуальному порядку звернутися за захистом своїх трудових прав, свобод, законних інтересів до профспілки. Профспілка також може здійснювати представництво працівників при зверненні їх до інших органів захисту зазначених прав, свобод та інтересів.

Окремою неюрисдикційною формою захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівника є самозахист, який може бути індивідуальним і колективним. Індивідуальний самозахист не закріплений належним чином на законодавчому рівні, а відтак відповідне право працівника залишається не повною мірою забезпеченим, що, своєю чергою, не дозволяє зробити висновок про реалізацію в цій частині принципу забезпечення трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в законодавстві про працю України.

Висновки. З урахуванням законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів доцільно розглядати як один із основних принципів правового регулювання трудових відносин, який має бути закріплений в чинному КЗпП України, проекті Трудового кодексу України.

Зазначений принцип, виходячи з класифікації основних принципів трудового права на принципи, властиві трудовому праву в цілому, принципи правового регулювання індивідуальних трудових відносин і принципи правового регулювання колективних трудових відносин, належить до першої категорії принципів.

На підставі аналізу міжнародно-правових актів, актів чинного законодавства України та практики їх застосування видається доцільним виділити такі форми реалізації принципу забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів в індивідуальному порядку: досудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; позасудовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; судовий захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника; захист трудових прав, свобод і законних інтересів працівника в адміністративному порядку; профспілковий захист трудових прав, свобод і законних інтересів за зверненням працівника; індивідуальний самозахист працівником своїх трудових прав, свобод і законних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Бурак В.Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. 440 с.

2. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2021. 592 с.
3. Гришина Ю.М., Чанишева Г.І. Основні функції профспілок в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 195–201.
4. Серєда О.Г. Державно-правовий механізм захисту прав працівників в умовах інтеграції України до Європейського Союзу : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 462 с.
5. Чанишева Г.І. Посилення захисту трудових прав працівників як напрям реформування трудового законодавства України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*RECENT ADVANCES IN GLOBAL SCIENCE*» (Вільнюс, Литва, 6–8 березня 2023 року). Scientific Collection «InterConf», (145). С. 298–301.
6. Захист трудових прав працівників на час виконання державних або громадських обов'язків: актуальні проблеми правозастосування : монографія / за заг. ред. О. М. Ярошенка. Харків: Юрайт, 2022. 220 с.
7. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
8. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas Redakcija: 40 – 2023-11-16 (nuo 2023-11-30) Aktuali https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=368200&title=LR%20darbo%20kodeksas#
9. Codul muncii al Republicii Moldova din 28.03.2003. <http://lex.justice.md/md/326757/>
10. Ханик-Посполітак Р., Посполітак В. «Досудове», «альтернативне», «позасудове» врегулювання/вирішення приватно-правових спорів: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 38–44.
11. Чанишева Г.І. Щодо судового порядку вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). *Juris Europensis Scientia*. 2023. Випуск 1. С. 56–64.
12. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
13. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань: Закон України від 22 листопада 2023 року № 3494-IX. <https://ips.ligazakon.net/document/T233494>
15. Бурлаченко Д.В. Нагляд і контроль у системі захисту трудових прав і свобод: дис. ... докт. філоф. за спеціальністю 081-Право. Одеса, 2021. 184 с.
16. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.

